

Groen werkt!

Verkiezingsprogramma GroenLinks Den Bosch 2010 – 2014

Definitieve tekst, vastgesteld door de ALV van GroenLinks Den Bosch op 28 oktober 2009

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
Inleiding.....	5
De stad leeft	7
<i>Ontmoeten en beleven .....</i>	7
Kindvriendelijke wijken.....	7
Mensen maken hun woonomgeving.....	7
Ruimte voor ontmoetingen	7
Ruimte voor kunst en cultuur	7
Jongeren en cultuur: een goede combinatie	8
Sport: goed voor de stad	8
Lokale media: stad en dorp in woord en beeld	8
<i>Bereikbaarheid en mobiliteit .....</i>	9
Ruim baan voor de fiets.....	9
Bus en tram: hoogwaardig en betaalbaar openbaar vervoer.....	9
Autoverkeer: minder en schoner	9
Parkeren: buiten de binnenstad.....	9
<i>Openbare orde en veiligheid .....</i>	10
Samen werken aan een veilige leefomgeving.....	10
Criminaliteit aanpakken en voorkomen	11
Veilig uitgaan	11
Iedereen telt	12
<i>Jeugd en onderwijs .....</i>	12
Het jonge kind.....	12
Brede Bossche Scholen	12
Onderwijs: basis voor een sterke economie.....	12
Eigen initiatief: voor en door jongeren.....	12
<i>Diversiteit en participatie .....</i>	13
Actieve en gevarieerde buurten en wijken	13
Sport en cultuur voor iedereen	13
Toegankelijkheid voor iedereen.....	13
Geen gezeik, iedereen gelijk	13
De meerwaarde van diversiteit.....	13
Internationale solidariteit.....	13
<i>Werk en sociale voorzieningen.....</i>	14
Education first!	14
Armoedebestrijding.....	14
<i>Wonen, zorg en welzijn.....</i>	15
Huisvesting voor iedereen	15
Mensen centraal in welzijn en zorg	15
Aandacht voor kwetsbare groepen.....	15
Hostels	15
Groen werkt.....	17
<i>Duurzame economie en werkgelegenheid .....</i>	17
‘Green Deal’ voor groene banen	17
Bevorderen (duurzaam) ondernemerschap	17
Duurzaam consumeren: groen smaakt naar meer.....	17
Groene recreatie en groen toerisme	17
Duurzaam inkopen.....	18
<i>Groen en bebouwde omgeving.....</i>	18
Een compacte stad, omgeven door en vol met groen en water.....	18
Groen ontwikkelen: duurzaamheidstoets voor ruimtelijke plannen.....	18
Duurzame bedrijventerreinen	18
Het goede voorbeeld: de gemeente bouwt duurzaam	19
Bestaande gebouwen groener en energiezuiniger	19

Natuur en milieu.....	20
Klimaatneutrale stad.....	20
Groene initiatieven steunen en zichtbaar maken.....	20
Vastleggen van natuur- en milieukwaliteit.....	20
Behoud van bomen en andere waardevolle natuur.....	20
Dierenwelzijn.....	20
Natuur- en milieueducatie.....	20
Afvalbeperking en een schone gemeente.....	21
Politiek maakt het mogelijk.....	22
Inspraak en bewonersinitiatief.....	22
Betrokken burgers.....	22
Heldere communicatie.....	22
Een goede bestuurscultuur.....	22
Investeren en kosten beheersen.....	23
Verantwoorde financiën.....	23

Colofon

GroenLinks Den Bosch
Postbus 1219
5200 BG 's-Hertogenbosch
info@groenlinksdenbosch.nl
www.groenlinksdenbosch.nl

Voorwoord

GroenLinks Den Bosch beschrijft in dit programma zijn doelen en plannen voor de periode 2010-2014. Het programma is primair bestemd voor jou als kiezer, met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010. Daarnaast vormt het stuk een belangrijke leidraad voor onze activiteiten.

Dit verkiezingsprogramma draait rond vier belangrijke uitgangspunten van GroenLinks: de stad leeft, iedereen telt, groen werkt, en politiek maakt het mogelijk. De inleiding schetst deze uitgangspunten.

Vervolgens werken we die uitgangspunten uit in aparte hoofdstukken. Bondige opsommingen aan het eind van paragrafen vatten onze concrete voorstellen samen.

Wij hopen van harte, dat het programma je aanspreekt, en dat we op je stem en steun mogen rekenen! Overigens: daar waar we je als lezer aanspreken met 'je', kan je desgewenst ook 'u' lezen.

In dit stuk spreken wij over de 'stad'. Dan bedoelen we nadrukkelijk alle wijken, dorpen en buurtschappen binnen de gemeente 's-Hertogenbosch. Bokhoven, Den Bosch, Empel, Engelen, Hintham, Orthen en Rosmalen, met al hun wijken en omliggende buurtschappen, kennen een kracht die verbonden is met de identiteit van de eigen stads-, dorps- of buurtgemeenschap. Die *gemeenschap* van mensen staat voor GroenLinks centraal. En niet de *gemeente* als organisatie.

De Bossche afdeling van GroenLinks bestaat uit een actieve groep mensen. De leden hebben dit programma vastgesteld. Samen werken we vol enthousiasme aan een levendig, sociaal en groen 's-Hertogenbosch. Heb je ook zo'n zin in de toekomst? Overweeg dan lid te worden van GroenLinks. Of meer nog: word actief lid.

Wil je meer weten over de activiteiten van GroenLinks? Neem dan gerust contact met ons op!

GroenLinks Den Bosch
Oktober 2009

Inleiding

Maatschappelijk verantwoord handelen

GroenLinks richt zich op sociale samenhang, maatschappelijk verantwoord ondernemen, bewust consumeren en groene ruimtelijke ontwikkeling. Kort samengevat: op maatschappelijk verantwoord handelen.

Een goede balans tussen mens, milieu en economie staat voor GroenLinks centraal. We gaan voor een sociale, groene en levende stad. Voor huidige en toekomstige generaties. Dat is de leidende gedachte achter de doelen en plannen in dit verkiezingsprogramma.

Positieve politiek is hard nodig in een tijd waarin politici om het hardst schreeuwen om aandacht. We stellen goede en concrete verbeteringen centraal, nu en in de toekomst. Dat vraagt visie én actie. Voel je je thuis bij deze gedachte? Dan zit je bij GroenLinks aan het goede adres.

GroenLinks heeft in de gemeente 's-Hertogenbosch al aanzienlijke resultaten geboekt. Er kwam meer groen om voor schonere lucht te zorgen. Bomen genieten een betere bescherming. Elektrisch vervoer kreeg een stevige impuls. Fiets, bus en transferia hebben we sterk op de kaart gezet. Buurt-benkskes ondersteunen de sociale samenhang. Jongereninitiatieven kregen de ruimte. Onderwijs gaf jongeren nieuwe kansen. De 073-pas maakt cultuur vanaf 2010 breder toegankelijk. GroenLinks heeft zich voor dit alles sterk gemaakt in de gemeenteraad en met inbreng van een wethouder.

In de komende raadsperiode (2010 - 2014) willen we nog meer bereiken. In dit verkiezingsprogramma lichten we onze plannen toe. We hebben vier uitgangspunten. Je vindt ze uitgebreid terug in dit stuk. Hieronder omschrijven we die uitgangspunten in het kort.

De stad leeft

Inwoners en bezoekers moeten stad en dorpen goed kunnen bereiken. Onze verkeerswethouder heeft wat dat betreft in de afgelopen periode voor een echte trendbreuk gezorgd in 's-Hertogenbosch. Er is sprake van een rem op de groei van het autoverkeer; het gebruik van fiets en openbaar vervoer nam toe. Die ontwikkeling wil GroenLinks doorzetten en versterken. Autoverkeer moet bovendien schoner en zuiniger worden en minder beslag leggen op de beperkte ruimte in de binnenstad. Minder en schoner autoverkeer draagt bij aan luchtkwaliteit en gezondheid en geeft een veiligere en kindvriendelijkere omgeving. De openbare ruimte moet schoon, veilig en groen zijn. Dat werkt positief uit op ontmoetingen en sociale samenhang.

GroenLinks zet in op culturele, sportieve en toeristische activiteiten met veel aandacht voor natuur en milieu. Ook hier laten we zien dat groen werkt en bijdraagt aan een levendige stad.

Iedereen telt

Afhankelijkheid van uitkeringen moet zoveel mogelijk worden beperkt. Juist in deze economisch zware tijden wil GroenLinks inzetten op betaald werk voor zoveel mogelijk mensen. De gemeente dient werknemers en werkgevers te ondersteunen om dat werk zo passend mogelijk te maken. Wij verstaan onder het begrip 'werk' nadrukkelijk ook bij- en omscholingstrajecten die mensen helpen op hun weg naar ander werk. Mensen moeten de kans krijgen zich te blijven ontwikkelen. Onderwijs eerst!

Naast werk behoren mensen voldoende ruimte te krijgen voor zorgtaken, vrijwilligerswerk en ontspanning. Dat vraagt onder meer om goede kinderopvang en een bloeiend verenigingsleven. De gemeente moet dat stimuleren.

'Iedereen telt' betekent voor GroenLinks ook een harde aanpak van discriminatie. Op de arbeidsmarkt, bij stageplaatsen, in het uitgaansleven, of waar dan ook.

Groen werkt

GroenLinks gaat voor groene banen. De klimaatcrisis en de economische crisis vragen om een gecombineerde aanpak. We zetten sterk in op duurzame energie, vergroening van de gebouwde

omgeving en het stimuleren van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Daar gaan natuur en milieu op vooruit. Tegelijkertijd kunnen we meer bestaande banen behouden en nieuwe creëren. Dubbele winst!

Onderwijs moet mensen, van jong tot oud, voorbereiden op een nieuwe economie en samenleving, waarin een betere balans bestaat tussen mens, milieu en economie. Dat gaat van natuur- en milieueducatie in het lager onderwijs tot duurzaam middelbaar en hoger onderwijs voor de kenniseconomie van de toekomst.

Een groene omgeving stimuleert mensen. Het vele groen en water in en om stad en dorpen is een van de belangrijkste kwaliteiten van onze gemeente. GroenLinks wil dat behouden en versterken en kiest daarom voor een compacte stad. De stad is niet af, maar zal niet meer buitengebied opslokken. We morsen niet meer met ruimte: bouwen gaat de hoogte en de diepte in. Daarbij gaan we uiteraard voor duurzaam bouwen.

Politiek maakt het mogelijk

Politiek is te belangrijk om alleen aan politici over te laten. De gemeente dient burgers de ruimte te geven om zelf bij te dragen aan het verbeteren van hun eigen buurt of wijk. Het succesvolle wijkgericht werken, dat onze wethouder heeft ingezet, willen we verder ontwikkelen.

De gemeente moet open en transparant werken. Zij dient burgers en maatschappelijke organisaties goed en tijdig te informeren en sterk te betrekken bij vorming en evaluatie van het beleid.

GroenLinks staat voor verantwoorde gemeentefinanciën. De crisis beperkt ook voor onze gemeente de financiële mogelijkheden. Maar juist nu is investeren nodig om straks sterker uit de crisis te komen.

GroenLinks werkt samen

GroenLinks kan uiteraard zijn doelen niet alleen realiseren. Wij werken graag samen met allerlei organisaties. Denk aan scholen, bedrijven, bewonersorganisaties, woningcorporaties, zorg- en welzijnsinstellingen, culturele instellingen, natuur- en milieuorganisaties en sportverenigingen. Maar ook aan ondernemers, kunstenaars, zelforganisaties, jongeren, ouderen... Wij werken graag samen met iedereen die iets kan en wil betekenen voor 's-Hertogenbosch. Daarnaast trekken we samen op met rijk, provincie en andere gemeenten om sterker te staan. We zullen die contacten actief opzoeken. Graag. Want groen werkt samen!

De stad leeft

Ontmoeten en beleven

Kindvriendelijke wijken

In de ruimtelijke ordening moet er vanaf de start veel aandacht zijn voor jong en oud, sociale voorzieningen en groen. Deze aandachtsgebieden zijn nu nog te vaak als ondergeschoven kinderen die pas achteraf worden toegevoegd.

GroenLinks wil kindvriendelijke wijken. Dat betekent veel (geld voor) speelruimte, gecombineerd met groen, schoolpleinen en sportgelegenheden. Wij willen (sport)verenigingen hierbij actief betrekken. We vragen tolerantie van volwassenen en jongeren ten opzichte van elkaar.

Scholen en kinderen zelf behoren een eigen inbreng te hebben in een verkeersveilige omgeving. Voor ieder kind dat geboren wordt in onze gemeente, wordt een boom geplant. Zo schiet ieder kind wortel in de eigen omgeving!

Mensen maken hun woonomgeving

Samen activiteiten ontplooiën. Dat is de beste manier voor mensen met verschillende achtergronden om met elkaar in contact te komen. We willen de bekendheid van goede initiatieven, zoals samen koken in de Kruiskamp en 'Oud en jong maken het samen in de Maaspoort', fors vergroten. Daarmee kunnen we anderen inspireren deze voorbeelden te volgen. GroenLinks staat aan de wieg van Bewoners Initiatief Geld (BIG). Juist activiteiten voor en door bewoners zelf dragen bij aan een positief gevoel over de eigen buurt. Wij willen deze ontwikkelingen bevorderen.

Ruimte voor ontmoetingen

Een goede ruimtelijke inrichting nodigt uit tot ontmoeten. GroenLinks stimuleert buurthuizen, pleinen, parken, (natuur)speelplaatsen, sportveldjes en volkstuinten. Ook meer buurt-benkskes passen bij dit streven. Waar wil je ze hebben? Daar kunnen we ze plaatsen!

GroenLinks wil een stilleruimte in de binnenstad. Naast mogelijkheden voor winkelen en uitgaan, ontstaat er daarmee meer ruimte voor rust en bezinning. De binnenstad moet ook aantrekkelijk blijven voor mensen die er gebruik van willen maken zonder te willen consumeren.

Ook nieuwe media geven ruimte voor ontmoetingen. Jongerenportal xshero.nl is een goed voorbeeld.

Ruimte voor kunst en cultuur

Cultuur is geen luxe. Cultuur is een voorwaarde voor een levende stad! Het Jeroen Bosch-jaar 2016 biedt een geweldige kans.

GroenLinks wil actieve, financiële steun voor kunstenaars en culturele instellingen. Dat vraagt om gerichte keuzes. Jonge kunstenaars moeten hulp krijgen om een werkruimte te vinden. Dat kan ook tijdelijk leegstaande ruimte zijn. De relatie van de kunstacademie met de stad dient actiever vorm te krijgen. Het Koningstheater en de Theateracademie verdienen een nieuwe ruimte. Het Paleiskwartier snakt naar zo'n levendige functie.

GroenLinks vindt nieuwbouw van het Theater aan de Parade een waardevolle investering. Wij zien die het liefst op de huidige locatie. Maar als die plek te weinig ruimte biedt voor een modern en toekomstbestendig theater, kan het gebouw ook elders gerealiseerd worden. Het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch (SM's) verdient voldoende financiële steun om als volwaardig museum voor moderne kunst te functioneren. Wij willen actieve ondersteuning van amateurkunst. In iedere brede school moet een wijktheater komen, dat buurtbewoners een podium geeft. Cultuur in scholen biedt meerwaarde!

Jongeren en cultuur: een goede combinatie

De activiteiten voor jongeren kregen de laatste jaren veel steun, mede dankzij GroenLinks. Die activiteiten moeten stevig doorgroeien. Denk hierbij aan Hip Hop in Duketown, Trix in the Mix, Voor talent wordt geklapt!, B-There, Kunstbende, poppodium W2 en de wijktheaters. Zij kunnen wat ons betreft rekenen op financiële steun. Het culturele klimaat is erbij gebaat, wanneer wij deze initiatieven verbinden met gevestigde instellingen zoals Muzerije, Verkadefabriek, Theater aan de Parade en Toonzaal. Een sterk cultureel jongerencentrum is voor GroenLinks een must voor de stad. Jongeren zelf moeten daar de regie krijgen.

Sport: goed voor de stad

Sportverenigingen en buurtsport verdienen ondersteuning, ook door een goed beheer van sportaccommodaties met een multifunctioneel gebruik. De combinatie van functies op sportaccommodaties willen wij verder uitbreiden.

GroenLinks is voorstander van behoud van zwembad Kwekelstein in Rosmalen. En wordt het niet eens tijd om te onderzoeken of het vernieuwd en vergroot kan worden?

GroenLinks erkent het belang van topsport in relatie tot breedtesport en stadspromotie.

Desondanks zijn wij niet bereid geld te steken in de exploitatie van professionele sport.

Lokale media: stad en dorp in woord en beeld

De lokale omroep Boschtion telt veel actieve vrijwilligers. Boschtion verdient gemeentelijke steun, zodat er een goede, dagelijks nieuwe programmering kan ontstaan. Lokale media zijn ook voor nieuwkomers een manier om de gemeente en haar inwoners beter te leren kennen.

GroenLinks maakt zich sterk voor ontmoeten en beleven:

- toets op kindvriendelijkheid en kindveiligheid bij alle ruimtelijke plannen;
- verkeersveilige omgeving met inbreng van scholen en kinderen zelf;
- boom planten voor ieder kind dat geboren wordt in de gemeente;
- initiatieven om bewoners samen te brengen breder bekend maken om anderen te inspireren;
- voortzetting en uitbreiding Bewoners Initiatief Geld;
- ontmoetingsplaatsen zoals buurthuizen, pleinen, parken, (natuur)speelplaatsen, sportveldjes en volkstuinten, en virtuele ontmoetingsplaatsen op internet;
- stilleruimte in de binnenstad;
- steun voor jonge kunstenaars om ruimte te vinden;
- actievere vorm van relatie tussen stad en kunstacademie;
- volwaardige ruimte voor Koningstheater en Theateracademie, bij voorkeur in het Paleiskwartier;
- nieuw Theater, al dan niet aan de Parade;
- voldoende financiële steun voor Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch om zijn belangrijke functie waar te maken;
- wijktheater in iedere brede school;
- jongerenactiviteiten, samenhang met gevestigde culturele instellingen;
- cultureel jongerencentrum, waarbij jongeren zelf de regie hebben;
- amateur- en buurtsport;
- behoud van zwembad Kwekelstein in Rosmalen, onderzoek naar vernieuwing en uitbreiding;
- goede dagelijkse programmering van Boschtion.

Bereikbaarheid en mobiliteit

Ruim baan voor de fiets

Een netwerk van goede fietsverbindingen maakt het aantrekkelijk om de binnenstad, wijk- en dorpscentra met de fiets te bezoeken. GroenLinks wil daarom een uitbreiding van de fietsstraten, waarmee de gemeente, onder aanvoering van GroenLinks, een begin heeft gemaakt. Op deze snelle verbindingroutes heeft de fiets voorrang op de auto. Je kunt vlot doorfietsen. Elke wijk en ieder dorp in de gemeente moet via een fietsstraat verbonden worden met het stadscentrum. Daarnaast willen wij een betere afstelling van de verkeerslichten met aftellampen. Fietsers moeten vaker groen licht krijgen!

GroenLinks wil meer gratis bewaakte fietsenstallingen, bijvoorbeeld bij de treinstations. Ook willen we een gemakkelijk systeem van leenfietsen op meer punten in de gemeente. Sommige buurten kennen weinig stallingsruimte in de woningen zelf. Het is een goed idee om hier nieuwe overdekte fietsenstallingen in te passen in de omgeving.

Bus en tram: hoogwaardig en betaalbaar openbaar vervoer

We blijven inzetten op het versterken van het openbaar vervoer. De bus kan veel vaker rijden, en met betere routes. Die kwaliteit is nodig om meer mensen in de bus te krijgen. Ook de toegankelijkheid voor gehandicapten en ouderen kan beter.

GroenLinks ziet een tramverbinding naar de binnenstad als een duurzaam, comfortabel, snel en goedkoop alternatief voor de auto. Vanuit een groot transferium in de Meerendonk is er langs de Zuid-Willemsvaart een gemakkelijk te realiseren route naar het GZG-terrein. De tram hoeft natuurlijk niet binnen de stad te blijven. GroenLinks wil dat je met de tram naar de Efteling kunt reizen.

Autoverkeer: minder en schoner

Een levende stad is gebaat bij mobiliteit. De talloze verkeerslichten in de gemeente vormen een belemmering, ook voor de doorgaande fiets- en looproutes. Stilstaande en optrekkende auto's zorgen bovendien voor extra luchtvervuiling. We zien rotondes als een goed alternatief voor kruispunten met verkeerslichten. Vanzelfsprekend krijgen fietsers voorrang op deze rotondes. De binnenstad moet met (vracht)auto's alleen toegankelijk zijn voor bewoners en bevoorrading. Het milieuvriendelijke systeem van stadsdistributie met fietskoeriers en elektrische (vracht)auto's verdient uitbreiding. Via het eigen inkoopbeleid en andere stimuleringsmaatregelen kan de gemeente de productie van elektrische auto's stimuleren. Wij willen het gebruik van schone deelauto's (zoals Greenwheels) stimuleren, onder meer met speciale parkeerplaatsen. Met transferia, een parkeergarage aan de Hekellaan, hoogwaardig openbaar vervoer (tram en bus), en goede fietsverbindingen worden goede alternatieven geboden om de binnenstad te bezoeken. De binnenstad wordt daardoor autoluwer en een prettigere, schonere en veiligere omgeving voor bewoners en bezoekers.

Parkeren: buiten de binnenstad

De transferia zijn een enorm succes. Mensen van buiten de stad parkeren de auto aan de stadsranden en komen met bussen het centrum in. GroenLinks is hier blij mee en wil meer transferia creëren, namelijk in de Meerendonk en aan de noordzijde van de stad. Aan de binnenstadsring moet er een ondergrondse parkeergarage komen aan de Hekellaan. Bij de bouw van deze garage wordt maximaal ingezet op behoud van bomen. Om de autoluwe binnenstad te realiseren, houden we de mogelijkheid open om nog andere ondergrondse parkeergarages te bouwen. Verkeerstoegankelijkheid, ligging buiten de binnenstadsring en milieu-eisen zijn daarbij harde criteria. De parkeergarages moeten zichzelf terugverdienen. De parkeergarage Wolvenhoek wordt gesloopt. Dit is een kans om de historische binnenstad nog mooier te maken! De parkeergarage aan de Josephstraat wordt wat ons betreft alleen bestemd voor bewoners.

GroenLinks wil een verdere beperking van het aantal parkeerplaatsen voor bezoekers in het centrum. Bewoners en bezoekers krijgen daardoor een nog prettigere, schonere en veiligere binnenstad.

In de binnenstad moeten de parkeertarieven stijgen. In de wijken willen wij een uitbreiding van het betaald parkeren en parkeren met vergunning; dat stimuleert het gebruik van de transferia door bezoekers van buiten de stad.

GroenLinks maakt zich sterk voor bereikbaarheid en mobiliteit:

- netwerk van fietsverbindingen tussen wijken, kernen en de binnenstad, dat aansluit op regionale fietspaden;
- meer 'fietsstraten' met voorrang voor fietsers;
- selectief afsluiten van wegen in het buitengebied voor doorgaand gemotoriseerd verkeer, ten gunste van voetgangers en fietsers;
- meer gratis (bewaakte) fietsenstallingen en leenfietsen;
- stimulans voor (elektrische) fiets als alternatief voor meer milieubelastend en minder sportief vervoer;
- grotere kwaliteit en toegankelijkheid van de bus;
- het ontwikkelen van een lokaal (Groote Wielen - Jeroen Bosch Ziekenhuis, Meerendonk - GZG) en regionaal netwerk (Waalwijk - Tilburg, Veghel - Uden) van hoogwaardig openbaar vervoer, dat kan starten als busvervoer, in het perspectief van nieuwe tramlijnen;
- waar nuttig en mogelijk vervanging van verkeerslichten door rotondes;
- vergroten van verkeersveiligheid, gemotoriseerd verkeer langzaam laten rijden in woongebieden, alleen bestemmingsverkeer in woongebieden;
- meer gebruik van schone deelauto's, onder meer via het parkeerbeleid;
- stimulans voor gebruik van elektrische auto's, inkoop elektrische auto's door gemeente;
- forse uitbreiding transferia (nieuwe transferia in Meerendonk en aan de noordzijde van de stad), minder parkeerplaatsen voor bezoekers in de binnenstad;
- meer mogelijkheden voor parkeerregulering in de wijken, via prijsmechanismen bezoekers van buiten de stad ertoe te bewegen gebruik te maken van transferia;
- parkeerplaatsen voor bezoekers uit de binnenstad, meer straten en pleinen autovrij, parkeergarages inzetten als parkeerplaatsen voor bewoners, binnenstadsring 'knippen' (Zuidwal, Zuid-Willemsvaart en Diezebrug) om alleen verkeer toe te laten dat in de binnenstad moet zijn.

Openbare orde en veiligheid

Samen werken aan een veilige leefomgeving

GroenLinks vindt het heel belangrijk dat mensen zich in hun directe leefomgeving veilig en thuis voelen. Veiligheid is een holle kreet als deze niet vertaald wordt. Bijvoorbeeld in voorzieningen voor jong en oud en de kans om invloed uit te oefenen op de eigen leefomgeving. Hardnekkige bronnen van onveiligheidsgevoelens en angst zijn dealers en drugsgebruikers, groepen hangjongeren en rondhangende alcoholisten.

Het moet duidelijk zijn waar je onveilige situaties kunt melden. Het belangrijkste is, dat de gemeente samen met bewoners en instellingen aan de slag gaat met signalen uit de samenleving. Dit moet snel (wijk)gericht gebeuren. Het 'veiligheidshuis' is een samenwerkingsverband van gemeente, politie, justitie, zorg- en welzijnsinstellingen. Dit veiligheidshuis moet een stimulans krijgen.

Goede voorbeelden zijn er! Ze verdienen navolging: 'Buurtvaders' in de Kruiskamp en de Hofstad, straatcontactpersonen voor politie en welzijnsonderneming Divers, het Breed Beraad Hinthamerdriehoek en buurtbemiddeling ter bespreking van (buren)overlast.

Als het gaat om de aanpak van drugsgelateerde overlast, pleiten wij voor een combinatie van (ambulante) zorg en een vernieuwende aanpak, zoals gereguleerde drugsverstrekking onder medisch toezicht.

Criminaliteit aanpakken en voorkomen

Voorkomen is beter dan genezen. De gemeente moet vooral investeren in onderwijs, jeugd en sociale programma's. Een betere afstemming tussen hulpverlening en justitie is nodig. Er gaat terecht veel aandacht naar jongeren die in de fout gaan. Fout is fout, en daartegen moet worden opgetreden. Maar GroenLinks wil het preventieve werk voor alle jongeren ook stimuleren. Dat is de beste manier om te voorkomen dat jongeren buiten de boot vallen. Wij willen, dat hiertoe straatcoaches worden ingezet.

Tegelijk is een harde aanpak van veelplegers nodig, juist om deze te scheiden van meelopende jongeren die nog niet in de criminaliteit terecht zijn gekomen. Sancties tegen criminelen en overlastveroorzakers moeten effectief zijn en zeker niet statusverhogend werken. 'Ontpatseren' is goed!

Cameratoezicht is geen oplossing voor veiligheidsvraagstukken. Meer politieagenten, beheerders en toezichthouders in de openbare ruimte vergroten de veiligheid wél. Daarmee kunnen bovendien nieuwe banen ontstaan.

Veilig uitgaan

Het uitgaansgeweld baart ons zorgen. Samen met horeca-uitbaters en politie willen we werken aan een veilig uitgaansleven. Overmatig drankgebruik, overlast en uitgaansgeweld moeten worden teruggedrongen. Wij steunen een strenge aanpak van geweldplegers en overlastveroorzakers, inclusief het 'weekendje weg' als uiterste middel.

Preventie is ook van belang. De horecasector die verantwoordelijkheid neemt, voorlichting, goede straatverlichting en (politie)toezicht kunnen helpen. Problemen kunnen we ook voorkomen door het vrijgeven van sluitingstijden van de horeca. Dan hoeven grote groepen horecabezoekers niet meer gelijktijdig naar huis. Wij pleiten wel voor een uiterste 'binnenkomsttijd'. Ongelukken en geweldplegingen met gebroken glas moeten we voorkomen. Daarom willen we glazen van kunststof of veiligheidsglas verplicht stellen bij grote evenementen.

GroenLinks maakt zich sterk voor openbare orde en veiligheid:

- veiligheid in samenhang met wijkgericht werken hoog op agenda;
- versterking van 'veiligheidshuis';
- aanpak drugserelateerde overlast door combinatie van (ambulante) zorg en vernieuwende methoden;
- investering in onderwijs, jeugd en sociale programma's uit oogpunt van preventie;
- betere afstemming tussen hulpverlening en justitiële aanpak;
- inzet straatcoaches;
- harde aanpak veelplegers;
- meer politieagenten, beheerders en andere toezichthouders in de openbare ruimte;
- voorlichting, straatverlichting en (politie)toezicht ter voorkoming van uitgaansgeweld;
- vrije sluitingstijden horeca ter voorkoming grote groepen horecabezoekers die tegelijkertijd op straat komen;
- verplichting glazen van kunststof of veiligheidsglas bij grote evenementen.

Iedereen telt

Jeugd en onderwijs

Het jonge kind

Opvoedings- en opgroei-ondersteuning kunnen niet vroeg genoeg beginnen. GroenLinks wil aandacht voor preventie. Dan hoeft er later minder aandacht uit te gaan naar jongeren met wie het niet goed gaat. GroenLinks wil daarom versterking van de centra voor Jeugd & Gezin. Wij willen knelpunten wegnemen bij het combineren van betaalde arbeid, zorg en opvoeding van kinderen. De gemeente moet blijven investeren in peuterwerk en kinderopvang voor 0-6 jarigen. Er moet een betere aansluiting komen tussen peuterspeelzaal, kinderopvang, basisschool, voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs. Ook buitenschoolse activiteiten dragen bij aan een positieve ontwikkeling. Het aanbod aan naschoolse activiteiten willen we verbeteren. Dit kan door samenwerking. Denk bijvoorbeeld aan KlupUp.

Brede Bossche Scholen

Multifunctioneel gebruik van school en wijk is een goede zaak. De gemeente moet haar beleid op dit vlak voortzetten, inclusief de financiering van onderwijshuisvesting. Passende gebouwen maken het geven van goed onderwijs makkelijker. Brede Bossche Scholen worden in onze visie uitgebreid naar iedere wijk. Zo ontstaat een kloppend hart in de wijk. Betrokkenheid van volwassenen is een speerpunt. Vooral zij die tot nu toe niet veel kans hadden om op school te leren, krijgen een plek om mee te doen. De gemeente mag niet bezuinigen op het beheer van deze gebouwen en op ruimte voor vrijwilligers. GroenLinks pleit voor een sterkere relatie tussen onderwijs en sport, cultuur en maatschappelijke oriëntatie.

Onderwijs: basis voor een sterke economie

Het vmbo verdient forse steun. Het aanbod in 's-Hertogenbosch is te versnipperd. Veel leerlingen komen daardoor niet direct op de goede plek. Een nieuw gebouw met veel kansen voor praktijkleren is een voorwaarde voor een sterk vmbo. Deze investering is volgens ons een noodzaak. Het gaat om jongeren die straks de economie en samenleving draaiend houden. De relatie tussen (beroeps)onderwijs en bedrijfsleven verdient versterking. Onderwijs en ondernemers hebben daar belang bij. Jongeren mogen alleen mét diploma de school verlaten. Als ze geen werk hebben, dienen ze langer op school te blijven of deel te nemen aan een (gesubsidieerd) leerwerktraject. De gemeente moet verplicht gaan stellen, dat bouwopdrachten ook leertrajecten bevatten.

Eigen initiatief: voor en door jongeren

Van jongeren mag je vragen dat ze meedoen aan de samenleving, zoals je dat van iedereen vraagt. Maar meedoen betekent niet dat volwassenen, ambtenaren of politici vertellen hoe jongeren meedoen. 'Voor en door jongeren' is het uitgangspunt van GroenLinks. Het Doegeld biedt jongeren de mogelijkheid zelf activiteiten te organiseren. Wij willen deze voorziening de komende jaren voortzetten en uitbreiden.

GroenLinks maakt zich sterk voor jeugd en onderwijs:

- versterking centra voor Jeugd & Gezin;
- voortzetting investering in peuterwerk en kinderopvang voor 0-6 jarigen;
- betere aansluiting tussen peuterspeelzaal, kinderopvang, basisschool, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs;
- uitbreiding buitenschoolse activiteiten;
- voortzetting beleid voor multifunctioneel gebruik van scholen, inclusief financiering van onderwijshuisvesting;
- Brede Bossche School in iedere wijk;
- sterkere relatie tussen onderwijs en sport, cultuur en maatschappelijke oriëntatie;

- nieuw gebouw voor vmbo met veel mogelijkheden voor praktijkleren;
- versterking relatie tussen (beroeps)onderwijs en bedrijfsleven;
- jongeren mogen alleen mét diploma de school verlaten, eventueel deelname aan (gesubsidieerde) leerwerktrajecten;
- verplichte opname van leertrajecten in bouwopdrachten;
- ruimte voor eigen initiatieven van jongeren; uitbreiding Doegeld voor jongeren.

Diversiteit en participatie

Actieve en gevarieerde buurten en wijken

Het wijkgericht werken werpt zijn vruchten af. Doel is en blijft om de kracht, die in wijken onverkort aanwezig is, te ontdekken en stimuleren. Vrijwilligersinitiatieven horen volgens GroenLinks volop steun te krijgen.

Op buurtniveau zijn vele soorten van samenwerking mogelijk. Denk aan de scouting met groenonderhoud of scholen met ouderencentra. GroenLinks stimuleert de kracht die aanwezig is! Het is belangrijk ook jongeren nadrukkelijker te betrekken bij de buurten. Ruimte voor activiteiten voor jong én oud in de buurt draagt bovendien bij aan de veiligheid van de directe woonomgeving.

Sport en cultuur voor iedereen

De 073-pas is een stadspas voor alle inwoners. De pas verlaagt de drempel naar cultuur, sport, vervoer, voorzieningen en nog veel meer. Het is een initiatief van GroenLinks en wordt ingevoerd in 2010, zo is al besloten. Korting op deelname aan activiteiten vergroot de mogelijkheid om te participeren. Iedere Bosschenaar kan de pas aanschaffen. Mensen met een inkomen tot 120% van het minimum ontvangen de pas gratis.

Toegankelijkheid voor iedereen

Nieuwe gemeentelijke gebouwen en nieuw ingerichte openbare ruimtes horen toegankelijk en bruikbaar te zijn voor iedereen. Of ze nu jong of oud zijn, met of zonder handicap. Daarvoor zijn voor GroenLinks de eisen van het internationaal toegankelijkheidssymbool (ITS) maatgevend. Particulieren, bedrijven en instellingen die op eigen initiatief hun panden beter toegankelijk willen maken, moeten wat ons betreft kunnen rekenen op steun van de gemeente.

Ook het openbaar vervoer moet beter toegankelijk en bruikbaar worden voor ouderen en gehandicapten.

Geen gezeik, iedereen gelijk

Discriminatie op de arbeidsmarkt moet stoppen. Een startkwalificatie is een startkwalificatie. Wie geschikt is, moet werk kunnen krijgen, ongeacht zijn of haar afkomst. Iedereen is welkom en hoort erbij, ook in het uitgaans- en verenigingsleven. De gemeente hoort hard op te treden tegen discriminatie. Anti-discriminatieorganisaties zoals Basta! verdienen steun.

De meerwaarde van diversiteit

De verschillende culturen, achtergronden en overtuigingen van de inwoners maken de stad tot wat ze is. Natuurlijk ontstaan er wel eens problemen. Die moeten benoemd worden. Maar de enorme meerwaarde van diversiteit verdient evenzeer aandacht! De verschillen geven ons de kans te groeien en ons verder te ontwikkelen. Verschillen zijn kansen!

Internationale solidariteit

Steun voor onze vluchtelingen en asielzoekers is nodig, opdat ze zo snel mogelijk een verblijfsvergunning krijgen. Ze moeten mogen werken en naar school gaan. Solidariteit houdt niet op bij de stadsgrens. GroenLinks wil dat de gemeente internationale samenwerking stimuleert. Dit kan bijvoorbeeld door vriendschapsbanden aan te gaan met een stad in Marokko of Turkije. We moeten, als Millennium Gemeente, actiever bijdragen aan alle millenniumdoelen van de Verenigde Naties.

GroenLinks maakt zich sterk voor diversiteit en participatie:

- voortzetting en uitbreiding van wijkgericht werken; volop steun voor vrijwilligersinitiatieven;
- nadrukkelijke betrokkenheid van jongeren bij hun eigen buurt;
- invoering 073-pas;
- toegankelijkheid en bruikbaarheid van nieuwe gemeentelijke gebouwen en nieuw ingerichte openbare ruimtes;
- gemeentelijke steun voor particulieren, bedrijven en instellingen die op eigen initiatief de toegankelijkheid van hun panden willen verbeteren;
- stop discriminatie op de arbeidsmarkt;
- iedereen is welkom en hoort erbij, ook in het uitgaans- en verenigingsleven, hard optreden tegen discriminatie;
- de diversiteit van haar inwoners geeft de stad meerwaarde, verschillen zijn kansen;
- actieve steun aan vluchtelingen en asielzoekers, ze mogen werken en naar school;
- vriendschapsbanden gemeente met een stad in Marokko of Turkije;
- actievere bijdrage, als Millennium Gemeente, aan alle millenniumdoelen van de Verenigde Naties.

Werk en sociale voorzieningen

Education first!

Niets is zo sociaal als mensen de kans geven om met passend betaald werk in hun eigen inkomen te voorzien. Afhankelijkheid van uitkeringen wil GroenLinks zoveel mogelijk beperken. De komende jaren willen we ons blijven inspannen voor goed onderwijs, waarbij alles op alles wordt gezet om vroegtijdig schoolverlaten te voorkomen. Voor een leven lang leren, met bij- en omscholing op maat. Voor goede en betaalbare kinderopvang, waardoor ouders optimaal deel kunnen nemen aan de arbeidsmarkt. Werk eerst, waarbij er wel ruimte overblijft om dat werk te combineren met zorgtaken, scholing en vrijwilligerswerk.

Onder 'werk' vertaan wij hier ook nadrukkelijk opleidingen en leerwerktrajecten op weg naar nieuw of ander werk. Mensen moeten de kans krijgen, zich te blijven ontwikkelen. Het Actieplan Leerbanen en de Trajecten Op Maat blijken succesvol; ze moeten langdurig worden voortgezet. Juist de relatie tussen onderwijs en ondernemers is een basis voor succes! De gemeente moet zelf, als een grote werkgever, het goede voorbeeld geven door mensen met weinig kansen op de arbeidsmarkt een baan te geven.

Armoedebestrijding

GroenLinks staat voor een activerende overheid die mensen maximaal stimuleert en waar nodig ondersteunt om hun eigen leven vorm te geven. Wij vinden dat de gemeente, ook als de landelijke overheid soms andere keuzes maakt, haar eigen verantwoordelijkheid moet nemen ten aanzien van de armoedebestrijding en arbeidsmarktbeleid.

Inkomensondersteuning moet breder toegankelijk worden voor mensen die geen perspectief hebben om zelf hun positie te verbeteren. Concreet kan dit door het oprekken van de reikwijdte van de bijzondere bijstand tot mensen met een inkomen van 120% van het bijstandsniveau. Voedselbanken zijn helaas nodig en verdienen ondersteuning. Samenwerking van de voedselbanken met hulpverlening hoort in onze ogen de normaalste zaak van de wereld te zijn.

GroenLinks maakt zich sterk voor werk en sociale voorzieningen:

- actief eigen arbeidsmarkt- en armoedebeleid;
- zoveel mogelijk mensen helpen aan passend betaald werk;

- voortzetting en uitbreiding succesvolle leerwerktrajecten;
- gemeentelijk personeelsbeleid met kansen voor mensen die moeilijk aan een baan kunnen komen;
- uitbreiding reikwijdte van bijzondere bijstand tot mensen met een inkomen van 120% van het bijstandsniveau;
- ondersteuning voedselbanken en goede samenwerking voedselbanken met hulpverlening.

Wonen, zorg en welzijn

Huisvesting voor iedereen

GroenLinks wil in alle wijken een gevarieerde en evenwichtige woningvoorraad met voldoende kwaliteit. Dat betekent ook: voldoende woningen voor starters en eenpersoonshuishoudens. Om ook op lange termijn een toereikende voorraad betaalbare woningen te houden voor mensen met lage inkomens, moet het aandeel betaalbare huurwoningen ten minste gelijk blijven. We streven naar gemengde wijken (huur/koop, goedkoop/duur).

Mensen centraal in welzijn en zorg

GroenLinks wil niet sturen op cijfers en statistieken alleen. Mensen moeten centraal staan. Betere afstemming en samenwerking zijn nodig als het gaat om de instellingen op het gebied van welzijn, hulpverlening en zorg. Een wijkgerichte aanpak blijft daarbij het uitgangspunt. De 'wijkwinkels' met voorzieningen en diensten spelen daarbij een belangrijke rol.

GroenLinks wil slimme combinaties van wonen, zorg en welzijn op wijkniveau. Dat gaat zowel over dienstverlening als over de gebouwde omgeving. Het is bijvoorbeeld belangrijk dat bewoners zo lang mogelijk thuis kunnen wonen, ook als ze minder mobiel worden. Mensen moeten kunnen rekenen op goede thuiszorg en noodzakelijke woningaanpassingen.

Nog steeds hebben mensen met lagere inkomens een slechtere gezondheid. We willen een gedegen preventief gezondheidsbeleid, gericht op het stimuleren van gezonde leefstijlen en preventie van drugs- en alcoholverslaving en volksziekten als diabetes en obesitas. Sport, welzijn en gezondheid hangen met elkaar samen. Geïntegreerde activiteiten op dit vlak kunnen, vooral op wijkniveau, betere resultaten opleveren. De gemeente dient daarom de samenwerking tussen sportverenigingen, zorg- en welzijnsinstellingen actief te steunen.

Aandacht voor kwetsbare groepen

GroenLinks wil dat de gemeente actief steun geeft aan organisaties die kwetsbare groepen begeleiden naar meer zelfstandigheid. Denk aan jongeren die buiten de boot vallen, psychiatrische patiënten, dak- en thuislozen, mensen met schulden, asielzoekers en vluchtelingen. Er moet een meerjarige garantie zijn voor financiële steun aan deze organisaties.

Een zinvolle dagbesteding is voor veel mensen steeds belangrijker om niet in een totaal isolement te raken. Ook tijdens een economische crisis moet er volgens GroenLinks veel aandacht blijven voor mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Kwetsbare groepen moeten ook nadrukkelijk een eigen stem krijgen. We gaan niet uit van betutteling, maar van de eigen kracht. De gemeente moet openstaan voor nieuwe creatieve ideeën.

Hostels

GroenLinks steunt het beleid dat begin 2009 in de gemeenteraad is aangenomen over de hostels. We staan voor een goede woonplek voor mensen met een dubbele diagnostiek, waarbij de beheersbaarheid is gegarandeerd. Instellingen, buurtbewoners, hostelbewoners en gemeente dragen daar gezamenlijk zorg voor. Dat vraagt om goede communicatie en het vroegtijdig betrekken van buurtbewoners bij het proces.

GroenLinks maakt zich sterk voor wonen, zorg en welzijn:

- meer woningen voor starters en eenpersoonshuishoudens;

- het aandeel betaalbare huurwoningen blijft ten minste gelijk, we streven naar gemengde wijken huur/koop, goedkoop/duur;
- betere afstemming en samenwerking tussen instellingen op het gebied van welzijn, hulpverlening en zorg, wijkgerichte aanpak blijft het uitgangspunt;
- slimme combinaties van wonen, zorg en welzijn op wijkniveau;
- gedegen preventief gezondheidsbeleid, gericht op het stimuleren van gezonde leefstijlen en de preventie van verslavingen en volksziekten;
- samenwerking tussen sportverenigingen, zorg- en welzijnsinstellingen om gezonde leefstijlen te stimuleren;
- meerjarige financiële steun voor organisaties die kwetsbare groepen begeleiden naar meer zelfstandigheid;
- kwetsbare groepen krijgen een eigen stem en een zinvolle dagbesteding;
- hostels als goede woonplek voor mensen met een dubbele diagnostiek, beheersbaar ingepast in wijken, goede en vroegtijdige communicatie met omwonenden.

Groen werkt

Duurzame economie en werkgelegenheid

'Green Deal' voor groene banen

GroenLinks wil dat 's-Hertogenbosch een 'Green Deal' maakt. De economische crisis en de klimaatcrisis moeten *samen* worden aangepakt door duurzame werkgelegenheid te creëren. De crisis biedt ook kansen!

Wij zien heel veel mogelijkheden: duurzaam bouwen, energiebesparing, elektrisch vervoer (van pizzakoerier tot leerlingenvervoer), opwekking van energie met zon, wind en biomassa, groen in de dagelijkse woonomgeving, groene daken en beter waterbeheer. Ook het toerisme rond de stad krijgt impulsen door de uitbreiding van de Groene Delta en het Groene Woud.

Dat alles is geen toekomstmuziek! Toepassing van elektrisch vervoer in de gemeente is een treffend voorbeeld. Dankzij GroenLinks loopt 's-Hertogenbosch hierin zelfs voorop in Europa! De opleiding tot monteur wordt daardoor uitgebreid en vernieuwd. De productie van laadpalen en elektrische bus en auto geeft in Brabant nieuwe werkgelegenheid. 'Groene' projecten worden gestimuleerd en zo ontstaan banen en stageplaatsen.

Winst voor mens, milieu én economie: groen werkt!

Bevorderen (duurzaam) ondernemerschap

Ondernemers ontwikkelen in hoog tempo oog voor duurzaamheid. Dat biedt kansen. GroenLinks wil dat de gemeente groene investeringen stimuleert, en wel in nauw contact met Bedrijvenoverleg 's-Hertogenbosch (Bos-H) en Hartje Den Bosch. Die stimulans kan concreet vorm krijgen in kortingen op gemeentelijke lasten of een voorrangsregeling als het gaat om parkeervergunningen voor een schoon of elektrisch wagenpark. De gemeente kan actief meedenken over het mobiliteitsbeleid van bedrijven. Meer samenwerken met bedrijven heeft als bijkomend voordeel, dat controle en bureaucratie minder tijd en geld kosten.

Voor kleine en creatieve bedrijven willen we, dat via de Bossche investeringsmaatschappij (BIM) leegstaande panden en kantoren worden herontwikkeld tot duurzame bedrijfsverzamelgebouwen, waar ruimte voorhanden én betaalbaar is.

Duurzaam consumeren: groen smaakt naar meer

In 2010 is 's-Hertogenbosch de 'Hoofdstad van de Smaak'. De gemeente zal die kans gebruiken om de komende jaren een sterke impuls te geven aan de populariteit van biologische producten, streekproducten en fairtrade producten.

Biologische producten zijn niet alleen vol van smaak, maar ook beter voor het milieu en het dierenwelzijn. Streekproducten geven 's-Hertogenbosch niet alleen zijn eigen smaak, maar bevorderen ook de regionale economie. Er is bovendien minder milieubelastend transport nodig.

Fairtrade producten zorgen ervoor, dat boeren in ontwikkelingslanden betere arbeidsomstandigheden en een eerlijk inkomen krijgen.

Goede smaak is ook een kwestie van bewust consumeren. Naast bovengenoemde producten past daarbij ook minder vlees. Denk aan een vleesvrije maandag. Bewuster consumeren kan bovendien bijdragen aan gezondheid.

Groene recreatie en groen toerisme

's-Hertogenbosch laat trots zijn cultuurhistorische wortels zien aan zijn bezoekers. GroenLinks vindt, dat meer aandacht voor natuur en water in en rondom de stad een toeristische meerwaarde heeft. Samen met de 'gebouwde' historie maken natuur en water onze gemeente tot wat die is.

De 'Groene Vesting'-route is een initiatief van GroenLinks. Die route vraagt aandacht voor de aanvalslinie van Frederik Hendrik uit 1629. Wandel- en fietspaden ontsluiten op zorgvuldige wijze de natuur. Dat geldt ook voor de uiterwaarden van de Maas.

Wij willen een uitbreiding van de recreatiemogelijkheden met een jeugdherberg, een stadscamping en meer bed & breakfastmogelijkheden. Versterking van recreatie en toerisme kan bovendien meer werkgelegenheid met zich meebrengen.

Duurzaam inkopen

De gemeente 's-Hertogenbosch is zelf ook een consument. En wel een hele grote consument. We moeten zelf dan ook het goede voorbeeld geven. Gelukkig koopt de gemeente al veel duurzaam in. Maar GroenLinks wil een nog hoger ambitieniveau: bij alles wat de gemeente koopt, betaalt, initieert of mogelijk maakt via opdrachten, staat duurzaamheid voorop! De gemeente geeft daarmee een flinke impuls aan duurzaam bouwen, duurzame energie, elektrisch vervoer en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dat geeft nieuwe kansen voor ondernemers en meer ruimte voor duurzame werkgelegenheid.

GroenLinks maakt zich sterk voor duurzame economie en werkgelegenheid:

- 'Green Deal' voor 's-Hertogenbosch, met geïntegreerde aanpak van de economische crisis en de klimaatcrisis door realisatie van duurzame werkgelegenheid;
- stimulans voor groene investeringen door bedrijven in de vorm van concrete faciliteiten en door creatief met het bedrijfsleven mee te denken;
- herontwikkeling van leegstaande gebouwen tot duurzame bedrijfsverzamelgebouwen voor kleine en creatieve bedrijven;
- stimulans voor de populariteit van biologische producten, streekproducten en fairtrade producten;
- uitbreiding van groene recreatiemogelijkheden en groen toerisme;
- nog duurzamere inkoop door de gemeente om een flinke impuls te geven aan duurzaam bouwen, duurzame energie, elektrisch vervoer en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Groen en bebouwde omgeving

Een compacte stad, omgeven door en vol met groen en water

Het vele groen en water in en om onze stad en dorpen is een van de belangrijkste kwaliteiten van de gemeente 's-Hertogenbosch. Dat moet dan ook zoveel mogelijk behouden blijven. Bij het bouwen van nieuwe woningen verdienen 'inbreiden' en hoogbouw op de juiste locaties de voorkeur boven uitbreiden ten koste van natuur en open ruimte.

GroenLinks vindt dan ook, dat de gemeente met de voltooiing van de Grote Wielen haar grenzen heeft bereikt. De stad is niet af, maar zal in onze visie niet méér buitengebied opslokken. We morsen niet meer met ruimte: bouwen gaat de hoogte en de diepte in. Met deze argumentatie heeft GroenLinks ondermeer kunnen voorkomen, dat de Kloosterstraat een bedrijventerrein werd.

Groen ontwikkelen: duurzaamheidstoets voor ruimtelijke plannen

GroenLinks wil dat alle nieuwe ruimtelijke plannen van de gemeente worden getoetst op ecologische, economische en sociale duurzaamheid. Die aspecten moeten worden vastgelegd in bestemmingsplannen.

De ontwikkelingen in de gemeente bieden veel groene mogelijkheden. Denk aan GZG-terrein, Zuidwal, Kop van 't Zand, KOM Rosmalen, Grote Wielen, enzovoort. Groen in de wijk, openbaar vervoer en de fiets moeten meer aandacht krijgen in de planvoorbereiding.

De omlegging van de Zuid-Willemsvaart blijft vragen oproepen. Als de omlegging wordt gerealiseerd, pleit GroenLinks voor ruime en volwaardige natuur- en milieucompensatie.

Duurzame bedrijventerreinen

Revitalisering van bestaande bedrijventerreinen wordt sneller en actiever opgepakt. GroenLinks hecht eraan, dat daarbij de mogelijkheden voor groen (bijvoorbeeld groene daken) en het opwekken van duurzame energie worden benut.

Nieuw te (her)ontwikkelen bedrijventerreinen passen niet meer zomaar binnen de gemeentegrenzen. Dat vraagt dus om een regionale aanpak met buurgemeenten als Waalwijk en Oss.

Alle bedrijventerreinen moeten goed bereikbaar zijn per openbaar vervoer en fiets en voorzien van voldoende fietsenstallingen. Dat geldt op korte termijn al voor de Brand, de Brabanthallen en het bedrijvencomplex De Gruyter Fabriek.

Het goede voorbeeld: de gemeente bouwt duurzaam

Nieuwe gemeentelijke gebouwen moeten volop groen krijgen in en om het pand, en klimaatneutraal zijn. Goede isolatie moet gebouwen energiezuinig maken. Op en rond het complex moeten zonnepanelen, (mini-)windmolens of andere duurzame energiesystemen net zoveel energie opwekken als het gebouw verbruikt. Of zelfs meer. De benodigde investeringen doen we niet 'zuinig', maar energiezuinig!

Bestaande gebouwen groener en energiezuiniger

We blijven ons inspannen om meer bestaande gebouwen te 'vergroenen'. Samen met woningcorporaties en bouwbedrijven dient de gemeente te werken aan betere isolatie van bestaande woningen. Dat levert milieuwinst, nieuwe banen, en een lagere energierekening op! Particulieren, bedrijven en instellingen die op eigen initiatief hun woningen, kantoren, school- of bedrijfsgebouwen energiezuiniger willen maken of zelf kleinschalig duurzame energie willen opwekken, verdienen steun. Financieel, praktisch en inhoudelijk. GroenLinks wil dat er daarvoor een Energie Prestatie Adviesteam komt.

We zijn voorstander van een gemeentelijke subsidieregeling voor groene erfafscheidingen (heggen in plaats van hekken) en groene (gras)daken, voor een groenere buurt en schonere lucht.

GroenLinks maakt zich sterk voor groen en bebouwde omgeving:

- de stad zal groeien zonder groter te worden, er komen geen grote nieuwe uitbreidingslocaties na de Groote Wielen; door verdichting, dubbel ruimtegebruik (met name parkeergarages en benutting van groene daken en balkons), hoogbouw, en betere benutting van de ruimte is er voldoende plaats voor nieuwe woningen;
- toets op ecologische, economische en sociale duurzaamheid bij alle nieuwe ruimtelijke plannen van gemeente (vastlegging in bestemmingsplannen);
- meer aandacht voor groen in de wijk, openbaar vervoer en de fiets bij de ontwikkeling van ruimtelijke plannen;
- ruime en volwaardige natuur- en milieucompensatie in geval van omlegging van de Zuid-Willemsvaart;
- revitalisering van bestaande bedrijventerreinen wordt actiever opgepakt, met benutting van mogelijkheden voor groen en het opwekken van duurzame energie;
- goede bereikbaarheid van alle bedrijventerreinen per openbaar vervoer en fiets;
- nieuwe gemeentelijke gebouwen hebben volop groen in en rond het pand en zijn klimaatneutraal;
- betere isolatie en vergroening van bestaande woningen en andere gebouwen, te bereiken in samenwerking met woningcorporaties en bouwbedrijven;
- Energie Prestatie Adviesteam om particulieren, bedrijven en instellingen te stimuleren hun gebouwen energiezuiniger te maken en zelf kleinschalig duurzame energie op te wekken;
- subsidieregeling voor groene erfafscheidingen (heggen in plaats van hekken) en groene (gras)daken.

Natuur en milieu

Klimaatneutrale stad

's-Hertogenbosch wil in 2050 een klimaatneutrale stad zijn. Van GroenLinks mag dat natuurlijk al eerder. Wij gaan ambitieus voor het jaar 2030! Krachtige samenwerking met de ons omringende gemeenten en de provincie vinden wij noodzakelijk. Groene keuzes overstijgen gemeentegrenzen. Denk aan woningbouw, mobiliteitsvraagstukken, aanleg van bedrijventerreinen en natuurontwikkeling.

Evenementen die de gemeente mede mogelijk maakt, krijgen wat ons betreft een beoordeling op duurzaamheid. Aandachtspunten zijn bijvoorbeeld het stimuleren van schone mobiliteit, energiegebruik, recycling en hergebruik, het voorkomen en beperken van afval en overlast. Het actief uitdragen van deze duurzaamheidsmaatregelen kan positief uitwerken op het milieubewustzijn van de bezoekers van het evenement.

Groene initiatieven steunen en zichtbaar maken

Groene initiatieven voor en door burgers verdienen steun en moeten bekender worden. Voor initiatieven die bijdragen aan een groene en klimaatneutrale stad en moet er extra Bewoners Initiatiefgeld komen. We kunnen de bekendheid en herkenbaarheid van de activiteiten vergroten door de toepassing van een gezamenlijk logo, 'Groene Jeroen'. Groen moet je doen!

GroenLinks wil een nieuwe editie van de 'groene gids' voor 's-Hertogenbosch. Hierin staat informatie over maatschappelijke organisaties en gemeentelijke diensten op het gebied van natuur en milieu. Ook winkels en bedrijven met duurzame producten en diensten, cafés en restaurants met biologische producten, biologische boerderijen en andere groene 'hot spots' zijn erin te vinden. Net als mooie natuurlocaties voor een 'groen' dagje uit.

Vastleggen van natuur- en milieukwaliteit

GroenLinks wil geregeld vastleggen (monitoren), hoe natuur en milieu ervoor staan in de stad. Hoe gaat het met plant- en diersoorten? Met de uitstoot van broeikasgassen? Met de lucht, de bodem en het oppervlaktewater? Zichtbaar maken wat er (nog) is en waar zich problemen voordoen, helpt om kwaliteit te handhaven.

Behoud van bomen en andere waardevolle natuur

Het behoud van waardevolle natuur in en om de stad vraagt om een zeer terughoudend kapbeleid voor bomen. Met ons initiatiefvoorstel 'Bosch van de Hertog' heeft GroenLinks hiermee een goed begin gemaakt. Bomen en ander groen zijn essentieel voor het karakter van 's-Hertogenbosch.

Naast behoud wil GroenLinks ook, dat de gemeente actief meer natuur ontwikkelt. Door natuurontwikkeling te stimuleren kunnen we kwetsbare plant- en diersoorten goed beschermen. Dit is ook bij de aanleg van de Randweg en het opknappen van de Vestingwal al gebeurd.

Dierenwelzijn

GroenLinks wil een compleet en samenhangend pakket aan maatregelen voor dierenwelzijn. Dit realiseert de gemeente dan in samenwerking met natuurbeheerders, dierenwelzijnsorganisaties, dierenparkjes, boeren, kinderboerderijen, het dierenasiel, de dierenambulance en onderwijsinstellingen in de regio.

Natuur- en milieueducatie

Natuur en milieu verdienen meer aandacht in het onderwijs op alle niveaus. De gemeente moet steun geven aan initiatieven voor een centrum voor natuur- en milieueducatie. Dit centrum informeert en ondersteunt onderwijsinstellingen, maatschappelijke organisaties en particulieren. Alle kinderen op de lagere school zouden (praktijk)lessen moeten volgen waarin ze kennis maken met de schoonheid en waarde van de natuur. De gemeente moet ernaar streven, dat elke school een eigen tuin krijgt, waarin kinderen zelf groente en fruit kunnen telen en zien groeien.

Afvalbeperking en een schone gemeente

Loesje vroeg het al: waarom afval produceren als je het toch weggooit? Wij willen een sterkere bewustwording onder burgers en bedrijven als het gaat om afval. Ondernemers en instellingen moeten zich gestimuleerd weten om hun bedrijfsvoering te scannen op duurzaamheid.

GroenLinks steunt de 'orange heroes' bij hun strijd om plastic afval gescheiden in te zamelen, en wil de afvalscheiding op de milieustations verder opvoeren. Gebruik van statiegeldglazen kan het afval bij buitenevenementen terugdringen. We gaan voor afvalbeperking en een schone gemeente. Dat kan niet alleen milieuwinst opleveren, maar ook een prettigere leefomgeving en nieuwe banen.

GroenLinks maakt zich sterk voor natuur en milieu:

- 's-Hertogenbosch wordt al in 2030 klimaatneutraal;
- evenementen die de gemeente mede mogelijk maakt, krijgen een beoordeling op duurzaamheid;
- steun voor groene initiatieven voor en door burgers, promotie via een 'Groene Jeroen'-campagne, extra Bewoners Initiatief Geld voor initiatieven die bijdragen aan een groene en klimaatneutrale stad;
- nieuwe editie van de 'groene gids' voor Den Bosch;
- De natuur- en milieukwaliteit van de stad wordt in kaart gebracht en actief gemonitord;
- zeer terughoudend kapbeleid voor bomen;
- stimulans voor natuurontwikkeling, onder meer om kwetsbare dier- en plantsoorten te beschermen;
- krachtig gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid;
- versterking van natuur- en milieueducatie op alle niveaus;
- steun om te komen tot een centrum voor natuur- en milieueducatie om scholen, instellingen en particulieren te adviseren en ondersteunen;
- een tuin voor iedere school;
- afval zoveel mogelijk beperken, goed opruimen en (gescheiden) verwerken.

Politiek maakt het mogelijk

Inspraak en bewonersinitiatief

Betrokken burgers

Wanneer bewoners problemen aankaarten, moeten zij erop kunnen vertrouwen dat de gemeente daarmee aan de slag gaat. Daar hoort ook bij, dat de gemeente duidelijk nee zegt tegen iets wat niet kan. Het 'iedereen naar de zin maken' is een illusie. Goede én begrijpelijke communicatie is daarbij van groot belang.

GroenLinks verwacht ook iets van bewoners zelf. Politiek is te belangrijk om alleen aan politici over te laten. Problemen in de wijk verdienen een gezamenlijke aanpak van gemeente, instellingen en buurtbewoners met verschillende achtergronden. Dat schept een band.

De gemeente dient financiële en beleidsmatige ondersteuning bieden aan bewonersinitiatieven rond het verbeteren van de eigen buurt of wijk. Wij willen een uitbreiding van de regeling Bewoners Initiatief Geld.

Bestuurders, ambtenaren en gemeenteraad moeten verder experimenteren met nieuwe werkvormen om burgers meer te betrekken bij de vorming en uitvoering van beleid. Ook internet kunnen we hierbij sterker inzetten. Deelname van allochtonen en jongeren aan wijktafels en bewonersraden willen we aantrekkelijker maken.

Heldere communicatie

De gemeente is meer dan 'de gemeente'. GroenLinks wil dat ambtenaren en de politiek zo werken, dat bewoners, instellingen en bedrijven zich ondersteund voelen. De werkwijze is open, ruimte latend, transparant en zonder onnodige papierwinkel.

Geslaagde politiek vraagt om betrokken burgers. Burgers en belangenorganisaties moeten kunnen rekenen op een goede, actieve informatievoorziening door de gemeente. Het gemeentebestuur en de ambtelijke organisatie moeten open en transparant werken. De gemeente dient klantgericht te werken en tijdig te reageren op verzoeken en bezwaren.

GroenLinks wil, dat de gemeente in haar jaarverslagen structureel aandacht besteedt aan de duurzaamheid van het uitgevoerde beleid. De ecologische, economische en sociale effecten moeten inzichtelijk worden gemaakt. Daarbij moet de gemeente duidelijk maken hoe ver zij is op de weg naar klimaatneutraliteit en hoe zij (als Millennium Gemeente) bijdraagt aan de millenniumdoelen van de Verenigde Naties.

Een goede bestuurscultuur

GroenLinks staat voor een democratische bestuurscultuur. Ambtenaren hebben geen eigen agenda. Zij dienen de politiek verantwoordelijke bestuurders. Die bestuurders werken binnen de door de gemeenteraad gestelde kaders. De gekozen volksvertegenwoordigers in de raad hebben het laatste woord.

GroenLinks maakt zich sterk voor inspraak en bewonersinitiatief:

- goede, actieve informatievoorziening door de gemeente aan burgers en belangenorganisaties;
- open en transparante werkwijze van het gemeentebestuur en de ambtelijke organisatie, correcte en tijdige reactie op verzoeken en bezwaren;
- structurele aandacht van gemeente in jaarverslag voor duurzaamheid van het uitgevoerde beleid;
- uitbreiding regeling Bewoners Initiatief Geld;
- wanneer bewoners problemen aankaarten, dient de gemeente daarmee aan de slag te gaan; bewoners zelf dienen zich ook in te zetten;
- bestuurders, ambtenaren en gemeenteraad experimenteren met nieuwe werkvormen, ook via internet, om burgers meer te betrekken bij de vorming en uitvoering van beleid;
- aantrekkelijker maken van deelname door allochtonen en jongeren aan wijktafels en

- bewonersraden;
- democratische bestuurscultuur, gekozen volksvertegenwoordigers in de gemeenteraad hebben het laatste woord.

Investeren en kosten beheersen

Verantwoorde financiën

Ons uitgangspunt is, dat we blijven investeren in mensen en de kwaliteit van de stad. Ook als er bezuinigd moet worden! De uitgaven voor natuur en milieu en voor sociaal-culturele voorzieningen, sportaccommodaties en scholen zijn te vaak sluitpost op de begroting.

GroenLinks ziet mogelijkheden om meer geld vrij te maken door het benutten van de grondexploitatie. We kunnen ook ruimte binnen de begroting vinden. Dat is gebleken in de afgelopen periode en het is nog steeds mogelijk. Wij willen kritisch kijken naar wat de gemeente wel en niet uitvoert. Wat niet werkt, wordt stopgezet. Wat niet nodig is, verdwijnt. Zo kunnen we, zonder de gemeentelijke belastingen onnodig te verhogen, nieuwe noodzakelijke zaken financieren. Inhoudelijke keuzes blijven altijd leidend!

De reserves van de gemeente zijn in evenwicht. In moeilijke economische tijden kunnende reserves gedeeltelijk worden ingezet om structuurversterkende maatregelen te nemen, in het bijzonder op sociaal gebied.

De gemeente hoort terughoudend te zijn met de stijging van gemeentelijke belastingen, rioolrecht en afvalstoffenheffing. Deze belastingen moeten naar draagkracht worden geheven.

GroenLinks maakt zich sterk voor investeren en kosten beheersen:

- uitgangspunt: we blijven investeren in mensen en de kwaliteit van de stad, juist ook in tijden van economische crisis;
- geen bezuiniging op natuur, milieu, onderwijs, sport en cultuur; meer geld vrijmaken door de grondexploitatie beter te benutten en kritisch te kijken naar de uitgaven;
- terughoudendheid wat betreft de stijging van gemeentelijke belastingen, deze belastingen worden naar draagkracht geheven.